

K Ö Z L E M É N Y E K

MÓRICZ ISTVÁN — II. RÁKÓCZI FERENC EZREDESE

(1703—1711)

MÓRICZ BÉLA

A Felső-Tisza vidékén 1703 tavaszán fellángolt felkelés egyik csaparsnoka Móricz István volt. Nevét a szakirodalom több helyütt említi, szabadságharc alatti szereplése azonban feldolgozatlan. Ehhez kívánok okleveles források alapján adatokat szolgáltatni.

Rákóczi mondja Emlékirataiban, hogy kezdetben a felkelésnek csak négy katonaviselt vezetője volt: Esze Tamás tarpai jobbagy, Kis Albert a régi kuruc, egy Horváth nevű volt őrmester és Móricz István egykori „munkácsi katona”.¹ Utóbbi meghatározás alatt — az 1676-ban született Rákóczi Ferenc bizonyára azt az időszakot értette, melyben anyjával, Zrínyi Itonával, az 1680-as években Munkácson tartózkodtak.

Móricz István a felkelésben kezdettől fogva részt vett. Ezt két dokumentum bizonyítja még. Egyik Károlyi Sándor önéletrajza, másik egy 1704. évi fogolyvallomás. Előbbiben az áll, hogy az 1703. június 7-én Dolha körül (Máramarosban) táborozó kurucok „... azon napra Móricz nevű hadnagyot expedálták volt 50_d magával elejben az Méltóságos Fejedelemnek Lengyel Országghban által a Priszlopon...”²

A fegyveres kuruc had — Esze Tamás és Kis Albert mellett — gyalogsági kapitányául választotta.³ A fejedelem pedig bejövetele után egy gyalogezredet bízott rá. Az Országos Levéltár kusza írású, vázlatos szavakból álló feljegyzést őriz valamely kuruc fogságba esett, Rákóczi szolgálatába állt, majd a császáriakhoz átszökött német fogoly 1704. évi vallomásáról, amelyben többek közt a következő áll:⁴

„... Anno 1703 die 24 te May bei Ujlak an der Theiss gefangen worden. Esse Thomas, Pob Mihál, Kis Albert und Moritz. Von dannen nacher Vaj aufs Tarba, Beregszász und Monkatz. Von Munkátz nacher Dolha...” (... 1703. május 24-én Tiszaújlaknál fogságba esett.

¹ Rákóczi Ferenc emlékiratai (ford. *Vas István*). Budapest, 1951., 39. o.

² *Pásztor Lajos*: Károlyi Sándor önéletrajzának ismeretlen részlete (Magyar Könyvszemle, 1945. évf. 115. o.)

³ *Márki Sándor*: II. Rákóczi Ferenc. I. Budapest, 1907., 236. o.

⁴ Országos Levéltár. (továbbiakban OL.) M. Kamara Lymbus. Ser. I. Fasc. 1703.

Esze Tamás, Pap Mihály, Kis Albert és Mórítz. Innen azután Várin át Tarpára, Beregszászra és Munkácsra. Munkácsról azután Dolhára...)

A négy név, nyilván az akkori népvézerek neve. Pap Mihály lovaskapitányuk volt. Később is szerepelt, s 1706—1708-ban a huszti vár kapitánya.

1703 nyarán Rákóczi kezére került a Felső-Tisza egész vidéke. A harcok a császáriak kezén maradt várakért folytak. A megszorodott kuruc had ősszel ostromzár alá vette Szatmárt, Tokajt és Munkácsot. Ez — a kor methodikus hadviselési elvei és a kurucok fegyvertelensége mellett — azt jelentette, hogy mezei csapatokkal körültáborozták a várakat, hogy elzárják őket az utánpótlástól.

Tokaj 1704 januárjában nyitotta meg kapuit, s még ez évben kapitulált Munkács, Kassa és Ungvár is. Csak Szatmár és Várad tartotta magát. Ezek „bloquadirozása” tovább folyt. A fővezér maga Rákóczi volt. A „reguláris hadak” generálisa Bercsényi Miklós, a „mezei csapatoké” Károlyi Sándor, aki 1703 októberében tért a fejedelem hűségére. Mórítz István ez időbeni szereplését Rákóczinak egy 1704. február 23-án kelt adománylevele dokumentálja. Ebben többek közt a következő áll:⁵

„... Mi Fejedelem Felsővadászi Rákóczi Ferenc... adjuk tudtára mindeneknek az kiknek illik: Hogy mi megtekintvén Nemzetes és Vitézlő Mórítz István gyalog Főkapitány hivünk hozzánk és nemzetünkhöz való szeretetét és igaz hűségét, considerálván egyszer s mind édes Hazánk s a Nemes Ország szolgálattýában az időknék és helyeknek kívánsága szerint, de kiváltképen és nevezetesen Munkátsnál, Szatmárnál és Tokaj várának Bloquadioja és ostromoltatása alkalmosságával lött jeles és dicséretes magaviselését...” Tokaj városában telket, házat és szőlőket adományoz neki.

A tokaji vár ostroma 1703 őszétől 1704 januárjáig tartott. Mivel a vár nem a hegyen, hanem vízivárként épült a Tisza és Bodrog összefolyásának háromszögében, a város és szőlőhegy kezdettől fogva az ostromlók kezén volt. Egy 1703. évi oklevél⁶ „Mórítz István tokaji praesidiumát” (őrségét) említi. Mórítz István tehát ez időben Tokaj városának volt katonai parancsnoka. Az ostromzárban részt vevő összes csapatoknak azonban nem ő volt a parancsnoka, hanem Bercsényi, majd később bölsei Buday István ezredes-brigadéros, volt bihari alispán.

A kurucoknál az ezredparancsnokot „ezeres-főkapitánynak” nevezték. Helyettese a „vice-kapitány” volt. Az őrnagy „főstrázsamester”, a századparancsnok „companiabéli kapitány” vagy „főhadnagy”.⁷ Az oly toborzott, felkelt „Nemes Mezei” gyalogezredek, mint amilyen Mórítz Istváné, vagy Esze Tamásé is volt, a szervezés 1706. évi állapotában ezredtörzsből és tizenhárom századból álltak. Elvileg ezer főnyi létszámmal.⁸

⁵ OL. Báró Jeszenák levéltár. Prothocollum Rákóczianum II. 136. o. és Tokaj városi Levéltár Tanácsülési jegyzőkönyvek (1688—1756), 381. o.

⁶ Adalékok Zemplén vármegye Történetéhez. XXIV. évf. 93. o.

⁷ Archivum Rákóczianum. Had és Belügy. IV. 487. és 714. o.

⁸ OL. Károlyi levéltár. Károlyi Sándor generális mustrakönyve 1706. február 20-ról.

Móricz István ezredének emberei nagyrészt Bereg megyéből származtak. Midőn 1704 áprilisában Bereg megye megállapította — községről községre küldve szolgabíráit —, hogy melyik faluból kik mentek, kinek a kapitánysága alatt hadba és mióta vannak oda, a megye Tiszától keletre Beregszászig terjedő vidékének falvai azt jelentették, hogy embereik Móricz István ezredében szolgálnak.⁹ E falvak lényegében a későbbi Mezőkaszonyi Járás közigazgatási területének feleltek meg, bár volt néhány embere az ettől északra fekvő községekből is, amelyek tulajdonképpen Esze Tamás ezredének kiegészítési területéhez tartoztak.

Ez az összeírás megemlíti Móricz István ezredének néhány tisztjét is. Így „Sipos András uramat” Dédáról, aki a fejedelemnek Lengyelországból való „kijövetelétől fogvást” szolgált. Török Ferencet, az ezred helyettes parancsnokát, Balogh Mihály és Dormány András hadnagyokat. Egy 1705. évi forrás pedig Eszenyi Zsigmondot is.¹⁰

A tokaji vár bevétele után — 1704 februárjában — Móricz Istvánt megfogyatkozott létszámú, nyolc századra csökkent ezredének felével (négy „sereggel”) kivonták a harcból és a Nyírségbe rendelték pihenőbe. Másik négy serege a tokaji vár őrizetére maradt vissza. A pihenő azonban nem sokáig tartott. Buday Istvánnak — kit a fejedelem 1704. február 14-én a szatmári ostromzár vezetésével bízott meg, mint „Generális Főtrázsamestert” (vezérőrnagyot) — erősítésre volt szüksége. Rákóczi február vége felé úgy döntött, hogy alája rendeli Esze Tamás és Móricz István ezredeit, valamint a Várad körülzárásában részt vevő Bóné András ezredeshez átállott német zsoldoszászadot is. Döntését udvari főkapitánya, Vay Ádám február 23-án közölte Budayval.¹¹

„Bóné Andrásnál levő egy jó compania német, Esze Tamás és Móricz István kegyelmed keze alá mennek...”

Mivel a pihenőben levő emberek téli szállásukon több községben szétszórva tanyáztak, gyülekeztetésük időt vett igénybe. Buday sürgette jövetelüket, Rákóczi azonban megnyugtatta:¹²

„...Kegyelmed levelébül értjük — írta február 26-án — mind- eddig is elosztott hadaink igen lassan gyülekeznek Kegyelmed mellé. Parancsoltuk már ennek előtte Esze Tamás, Móricz István hiveinknek, hogy siessenek Kegyelmed mellé...”

A következő napon Buday azt a szándékát jelentette a fejedelemnek, hogy köteles-kompot létesít Csengernél a Szamoson, hogy a folyó Szatmár körüli erőjátékában ne akadályozza:

„...Mihelt megérkezik hozzám Esze Tamás és Móricz István uraimék, Csengerbe szállok, ott hidat köttetem által...” Március 1-én a Kölcse—Tiszaberek területén — Szatmártól északra egy napi járásra — quartélyban volt Esze Tamás jelentkezett levélben Budaynál:

„...Móricz uramnak is írtunk, hogy hadait összegyűjtse s hozzánk

⁹ OL. M. Kamara Lymbus. Ser. I. 1704. április 13.

¹⁰ Adalékok... XIII. évf. 91. o.

¹¹ Arch. Rákocziaum... I. 73. o.

¹² Uo. I. 76. o.

siessen... Eddig is kiindultunk volna, innen Tiszaberekről, de hadaink majd elvesznek éhel...”

A létszámokról Buday március 5-én kelt levele nyújt felvilágosítást: „... Esze Tamás 3 serege circiter Nro 300, Kis Albert 7 serege circiter 600, Ibrányi uram 4 serege Nro 200, magam ezere circiter 900, Móricz uram hada a Nyírben circiter 200, Summa: 2200... Csak Móricz és Kós Mihály magok ezerével itt lennének, Esze és Kis más-hová mehetnének...”

Mivel Esze és Kis Albert ellen sok volt a panasz garázda csapataik miatt, a fejedelem magához rendelte őket. Március 10-én ezt írta Budaynak:

„... Mivel Esze Tamás és Kis Albert ezeres-kapitány hiveinknek táborunkba kelletik jönniök, Kegyelmed is ide való jövetelüket accelerálja. Móricz István ezeres-kapitány odaérkezvén, Esze Tamás keze alatt levő hadainkat assignálja kezéhez, Kis Albert hadait pedig Kós Mihály ezeres-kapitány hadnagyának Pataky Mihálynak...”

Móricz István áprilisban érkezett csak Szatmár alá. Május 15-én a Szatmár körüli táborból jelentett, közvetlenül a fejedelemhez írt cikornyás, barokk stílusú levélben, kérve Tokajon maradt félezredének keze alá bocsátását.¹³

„... Édes jó Kegyelmes Uram! Ellenségünk vakmerő bizodalmanak szárnyai igen megnöttek, mióta a másik sáncban, a nem várt szerencsének játékvá tétetett a Nagyságod tábora, melyet nyilván megtanultam akkor, amikor annyira megpróbálták őket, hogy magam is sok fegyverek között lévén, kényszeríttem életemhez egy cseppet sem bízni. Azért hogy ellenségünk reménségét földhöz tapodhassuk, hádat küldjön Nagyságod, hadd szoríthassuk még jobban dispositioval őket, mert az Ungvár alól idejött egy sereg gyaloghad és a magam négy serege akit dicsérhetek, de a többihez nem bízhatom... Költségem nincs, kivel bomlott fegyverit hadaimnak megcsináltasam. Oly rongyosok, hogy az ellenség szidalmára mezítelen kényszerítetnek járni sokan a hadak közül. Költséget küldjön Nagyságod... mert ha az nem lesz, aratásra könnyen számbavehetjük, amennyien megmaradtak a táborban. Tokajban levő négy seregemet küldje ide Nagyságod, másokat ezek helyébe rendelvén...”

A szatmári vár blokádja hónapokig elhúzódott még. A körülötte táborozó kuruc csapatok fegyelmetlenkedtek, erőszakoskodtak, harácsoltak. A környék tele volt panasszal. Móricz István ezredét özvegy gróf Barkóczy Györgyné — Károlyi Sándor anyósa — jelentette fel a fejedelemnél. Panaszolta, hogy „Móricz István úr Vice kapitánya” Török Ferenc zaklatásai folytán „jóságaiban nem maradhat”. Rákóczi elrendelte, hogy¹⁴ „az instáns asszonynak egészen satisfactio tétessen”, és erre Móricz Istvánt kötelezte.

*

1704 késő őszén Móricz Istvánt ezredével az északnyugati Felvidéken találjuk. Ide került a szatmári vár bevétele után, az ostromzár-

¹³ Uo. I. 69. o.

¹⁴ OL. M. Kamara Lymbus. Ser. I. 1704. Extr. Instantiarum.

ban részt vett erők nagy része, Buday Istvánnal és Esze Tamással együtt. Ezredeik — hol egyik, hol másik dandárnoknak alárendelve — általában Heister császári tábornok csapataival álltak szemben.

Az északnyugati Felvidéken közel egy éve tartottak már a kurucok sikeres hadműveletei Bercsényi vezetése alatt. A terület ez év végén egészen Pozsonyig kuruc kézen volt, csupán néhány várban — Pozsonyban, Trencsénben, Lipótvárban — székelte német őrség. A harcok általában a morva határszélen, a Kis-Kárpátokban és Pozsony közelében folytak. A kuruc erők lényegében a Kis-Dunára, a Vág és Nyitra folyók menti erősségekre — Sempte, Érsekújvár, Nyitra — támaszkodtak. Buday hadai 1704. december elején érkeztek Szatmár alól Nyitra megyébe. E hónap 3-án Bercsényi még sürgette miattuk a fejedelmet:

„... Buday miért nem gyött ide az hadával, ha ott nem szükséges? ... Gyalog kell ide. Elgyün énhozzám Farkas Sándor, Móricz...”

December 11-én Szeniczről (Nyitra megye) írt levelében ismét említi Móricz István ezredét:

„... Buday uram már elérkezett együtt az gyaloggal, kit megállítottam Jabloviczánál. Ordódi uram levelét én is vettem az Trencsén felül való hírek iránt... Csak elhiszem inkább fél, mintsem kicsapjon.¹⁵ Osztán Kegyelmes Uram, az mint azelőtt is megírtam Nagyságodnak, csak neki fordítanám minden lovas hadat, vagy ezer gyalogot, verbi gratia Móriczét, Hont vármegyét, Nyitra vármegyét, és az Eszéből az Miskolcziak helyett valamelyet...”

Az 1704. december 26-án vívott nagyszombati veszített csata után a kuruc csapatok a Vág és Nyitra folyók mögött gyülekeztek. Móricz István ezrede Nyitra és Érsekújvár körzetébe került. Bercsényi dohogott a kudarc miatt és csípte akit tudott:

„... Prini Miklós uramat Nyitrára küldtem, Rétei Uram iránt való consideratiojára nézve is Nagyságodnak. Talán nem lesz rossz azért. Rétei szunyáta, Móricz részeges, — ez hadd doboljon köztük Antal mellett...”¹⁶

1705. január 13-ra vállalkozást tervez:¹⁷

„... Akarván valamit próbálnom, innen holnap ezer hajdút ki indítok Lóczival és Móriczal megtoldom...” — írja Érsekújvárról a fejedelemnek.

Móricz István még január 26-án is a Vág mellett táborozik. Egy-égei azonban szétszórva, más parancsnokok keze alatt. Maga két sereggel (századdal) a semptei vár környékén báró Andrássy György dandárában. A tavasz beköszöntével — Esze Tamás és Farkas Sándor ezredesekkel együtt — Perényi Miklós dandárában, báró Petrőczy István generális „commandója” alatt áll. Bercsényi március 9-én adott jelentése, az alája rendelt hadak rendjéről, a gyalog hadak közt Pe-

¹⁵ Célzás a Trencsénben levő német őrségre. Jablovicza: Nagyszombattól északra 40 kilométerre.

¹⁶ „Prini” alatt Perényi dandárnokot, „Antal” alatt gróf Eszterházy Antal tábornokot értette Bercsényi.

¹⁷ Arch. Rákoczia-num ... I. 290. o.

rényi dandárában egy sereggel sorolja fel. Eszét és Farkast öt-öt sereggel.¹⁸

Március 22-én arra utasította a fejedelem Bercsényit, adjon bizonyos hadakat gróf Esterhás (Eszterházy) Dániel keze alá.¹⁹ Köztük szerepeltek többek közt „... a gyalog hadbul Pirinyi Miklós urammal Móricz István uram gyalog serege, Esze Tamás, Farkas Sándor és Révai Gáspár uraiméké, kik ezelőtt Generális Petróczy István Uram ő Kegyelme commandója alatt valának...”

Móricz István ezredéből tehát itt csak egy század volt. Rákóczi nem ügyelt arra, hogy a szervezetszerű kötelékek megmaradjanak. Bercsényi szót is emelt ez ellen, kérve a fejedelmet, hogy az ezredet ne szedje szét.

Május közepén az ezred még mindig nem volt együtt. Egy 77 emberből álló százada a Dunántúlon tevékenykedett Bottyánvárában — Pakstól északra — Török Ferenc ezredparancsnok-helyettes vezetése alatt. Ez utóbbit május 14—17 közt itt „megmustrálták”, ellenőrizték létszámát és kiadták fizetésüket.²⁰ Az erről szóló nyugtában Török Ferenc vicekapitány, Thury Pál főhadnagy, Szabó Péter vicehadnagy és Petróczy György „seregdeák” (századírnök) elismerik, hogy „... Nemzetes, vitézlő Somogyi Péter és Pataki Gáspár uraimék által peragált mustra után, Nemzetes vitézlő Móricz István ezeres kapitány uram, a maga s ide Bottyán várába commendirozott egy seregen levő tiszteknek egy Hóra való fizetésére 143 Rhénes forintokat, és 77 közhajdúnak 231 Rhénes forintokat minden fogyatkozás nélkül kezükhöz adtak...”

Egy 1705. június 28-án kelt mustrajegyzékből megállapíthatóan²¹ a rendfokozati megosztás alábbi volt: Móricz István fizetése 70 — a vicekapitányé 50 — főhadnagyé 18,50 — vicehadnagyé 10 — seregdeáké 4,50 (a tizedesével egyenlő) — a közhajdúé 3 — Rhénes forint.

Móricz Istvánt 1705. május 9-én Bercsényi a csallóközi arcvonatra küldte, Gutára, báró Haller Sámuel mellé.²²

.... Mivel Gutánál — írta Rákóczinak Nyitráról — feles lovas és gyalog német sajkákkal, s valamely hajókkal vagyron, ezért rendelttem azon füvellő tábort és ... Haller uramat az gyalognak egy részivel melléjük két ágyucskával... Éppen most érkezett Móricz egyedül az Főlföldről, ötöt elküldöm mingyárt Haller mellé...”

Bercsényi hadai ez időben folyamvédelemben voltak a Csallóközben és a Morva folyó területén. Móricz István egész nyáron át a Duna mellett állt ezredével. Május 23-án került Ebeczky hadtestébe („corpus”-ába) a Kis-Duna Jókánál levő szakaszára. A hadtestbe — Ebeczky ezredén kívül — Szalai, Balog és Somodi lovassága, „Haller és Móricz Uraimék, Esze Tamás” stb. gyalogsága tartozott. Ugyanily hadrendben álltak június 12-én is a Duna vonalán. Később Bercsényi

¹⁸ Uo. I. 396. o.

¹⁹ Uo. I. 396. o.

²⁰ OL. M. Kamara Lymbus. Ser. I. 1705.

²¹ Uo. I. 1705.

²² Arch. Rákóczianum ... I. 496. o.

Móricz István ezredét az oszták határszakaszra vonta Dévény és Stomfa közé. Itteni helyzetét augusztus 13-án jelentette a fejedelemnek:²³

„... Vagyon gyalog éppen Stomfa és Dévény között Móriczé circiter 500, Szinai 350, Sréteré 650, téssen másfél ezer hajdút...”

Majd augusztus 17-én így jelent:²⁴

„... Csáky uramat szállítottam az Kis Duna mellé... Az hegyen túl ismét három Regiment lovast és az gyalogot: Móricz és Szinait általhívtam, hogy valamely nevezetes corpussal impediálhassam Pálfit, az alatt kitanuljam erejét...”

A harcok megnyirbálták a kuruc sereg létszámát. Bercsényi augusztus 24-én a jókai táborból azt jelentette, hogy csapatai „igen megfogytak, Szinainak nincs 300, Móricznak 200, s a többi is úgy, hogy se lovas, se gyalog, ezer egy sincs több 600-nál...”²⁵

1705 végén a felvidéki harcok elcsendesedtek. A hadműveletek súlya az erdélyi arcvonalra tolódott, ahová az osztrákok gróf Herbeville tábornok parancsnoksága alatt erőket vontak át. Rákóczi 1705 szeptemberében Károlyi Sándor és Eszterházy Dániel tábornokokat rendelte az erdélyi határra. Mivel Móricz István Eszével együtt Perényi dandárába tartozott ez időben, s utóbbiról tudjuk, hogy Erdélybe vonult, feltehető, hogy Móricz István ezrede is odakerült.

A Máramaros megye déli havasain, Szatmár és Szilágy megye határán húzódó erdélyi kuruc arcvonal fölött Károlyi Sándor parancsnokolt. Rákóczi Nagykaroly környékén — Ecseden és Szaniszlón töltötte a telet. E környéken lehetett Móricz István is szállásban ezredével, mert a fejedelem a huszti vár ügyével foglalkozva 1705. december 8-án írta ezt Szaniszlóról Károlyinak:²⁶

„... Huszt dolga nehezebb, mert mind az főkapitány s mind az vicekapitány gyengék. Móricz hadából Kun nevű hadnagyot küldöm bé seregestül...”

*

Ezredparancsnoki működésére vonatkozólag további adatokat nem ismerünk. Úgy tűnik, Rákóczi az 1705—1706 telén végzett átszervezések folyamán megszüntette a megfogyatkozott létszámú ezredet, mint ahogy más ezredeket is összevont ez időben.²⁷ Őt magát, a „mezei” szolgálatból kivénült ezredparancsnokot — ki leveleiben mindig a fejedelem „öreg”, „vén” szolgájaként írt alá — családi várába, Munkácsra helyezte várnagynak. Az erre vonatkozó legkorábbi keltezésű dokumentum azonban csak 1707 januárjából ismert. Ez év január 6-án egy vizsgálati jegyzőkönyvet „Móricz István Castellanus Arcis Munkács” névvel írt alá. Mint ilyen, második ember volt a várban — a várkapitány, ludányi Bay László után. Fölöttük a „főkapitány” állt, Vay Ádám, mely tisztség azonban inkább politikai méltóság volt.

²³ Uo. I. 695. o.

²⁴ Uo. I. 703. o.

²⁵ Uo. I. 711. o.

²⁶ OL. Jeszenák levéltár. Proth. Rákóczianum. Tom. I.

²⁷ Uo. Rákóczi 1706. február 3-án kelt levele Károlyihoz: „... Egy jó ezret alakítson Soós és Luby (lovas) ezerébül... Szentmarjay Zsigmondét és Szappanos Istvánét csinálja kegyelmed egy gyalogezernek, főkapitányul Ecsedi Jánost téven...”

Vay Ádám — egyben a megye főispánja és a fejedelem udvari marschallja — nem tartózkodott a várban. A vár és az ott szolgálatot teljesítő őrség tényleges parancsnoka mindenütt a vicekapitány volt. Egy 1708. április 14-én kelt összeállítás a munkácsi várban szolgáló tiszteket „az Regimentbéli Tiszteken kívül”, következő rangsorban sorolta fel:²⁸

... Főkapitány	Vay Ádám Uram ő Kegyelme
Vicekapitány	Bay László Uram
Középvárban porkoláb	Móricz István Uram
Alsóvárban porkoláb	Dombay Sámuel Uram
Palánkbéli porkoláb	Viski István Uram
Prédicátor	Tasnády István Uram
Borbély	Hodossy Dániel
Rézdobos	Dobos György
Tömlőztartó	Rusnyák János ...”

Móricz István Munkácsra helyezése kitüntető bizalomnak számított, mert a fejedelem a munkácsi várat végső menedékének szánta s 1705-től kezdve francia hadmérnökök tervei alapján és vezetésével állandóan erősítette. A benne elhelyezett „Palotás testőrző hadak” ezredese („Obestere”) Szentiványi János volt. Az őrség létszáma több száz fő. A vár maga középkori eredetű, környezetéből 76 méterre kiemelkedő, sziklabércen épült erősség, Munkács városától három kilométerre. Már a hegyet is 12 méter széles 5 és fél méter mély vizes árok vette körül, amelynek belső oldalán sövényfonással összekapcsolt, sárral tapasztott kerítés (palánk) húzódott, benne tizenöt őrtoronnyal.²⁹ E palánk és a várhegy közt, körbefutó gyűrűben lakótelep alakult ki (később: Várpalánka falu), melyben katonák laktak. Innen szerpentin vezetett a hegytetőn álló 3870 négyszögöl alapterületű erősség felvonóhidás kapujához. A vár három, egymástól kiugróbástyás kőfalakkal elválasztott és átjáró hídakkal összekötött teraszon épült. Egy 1688. évi leltár szerint az alsó teraszon álló „Alsó vár”-nak 6 szobája és 12 kazamattája (alboltozati helyisége) volt. A „középső várnak” összesen 15 szobája, 6 „bolt”-ja és 6 pincéje. A „Felső várnak” 21 szobája, 9 boltja és 4 pincéje. Ez volt a fejedelmi lakosztály. Ablakai ólomkeretű karikaüvegből készültek, s szobában a vidéki barokk jellegzetes zöld csempejű cserépkályhái álltak.

*

Móricz István 1708 áprilisáig volt munkácsi várnagy. Ekkor huszti vicekapitánynak nevezte ki Rákóczi. Ügye az év eleje óta húzódott már. Ő a fejedelem jelöltje volt, míg Bercsényi Szinait ajánlotta. 1708. január 12-én írt levelében ezzel kapcsolatban a következők állnak.³⁰

²⁸ OL. M. Kamara Lymbus, Ser. I. 1708. április 14.

²⁹ *Lehoczky Tivadar*: Bereg vármegye monographiája III., Ungvár, 1882., 512 és köv. o.

³⁰ Arch. Rákocianum ... V. 1708. március 20.

„... Szinairól Fölséges Uram igazán irhatom, részegeskedését nem ismerem. Másként is elég szorgalmatos. Az pallérkodása tudom meg lesz: Dexteritása nem ér tovább az eszénél, és eszet mérhet nemcsak Móriczcal, de Eszével is. Ha nem Regimenthez hogy parasztos, azért in suo genere nem mondhatom nem jónak, mindazon által bännám, szégyent vallanék véle, mint már másokkal, de úgy hiszem nem lenne igen rosszabb Móricznál...”

Ez a párhuzamba állítás bizonyítja, hogy Móricz István a kuruc gyalogság legjobb ezredparancsnokai közé tartozott, mert alig hihető, hogy Bercsényi rossz parancsnokot ajánlott volna a fejedelemnek oly fontos várba, mint a huszti. Neve nemcsak a vezérek előtt, de a kuruc seregben is közsímert, csakúgy mint Eszéé, akivel mindig együtt emlegetik. A fejedelem 1708 márciusában írta alá kinevezését. A „decretum” postázása azonban késett. Vay Ádám — ez év elejétől, Dolhay György halála után huszti főkapitány is — kérdést intézett a fejedelemhez, aki március 20-án Gálszécsről válaszolt:³¹

„... Móricz decretumát csudálom, hogy el nem küldték, mert susbíáltam, s ha nem expedialtatott volna, most küldetik...”

Ennek ellenére csak április 20-a körül került sor arra, hogy a parancsnokságot valóban átvegye. A hozzávetőleges időpontra alábbi levele ad támpontot, amelyet új előljárójának, Károlyi Sándornak írt, április 27-én Husztról keltezte:³²

„... Méltóságos Uram, nékem érdemem felett való jó Uram, Ajánlom Nagyságodnak alázatos szolgálatomat. Isten Nagyságodat szegény megmaradott s hanyatlott Hazánk oltalmára számos üdőkig virágzó egészséggel szeresse és éltesse kívánom.

Méltóságos Uram, alázatosan követem Nagyságodat, mint Méltóságos Generálisomat s Uramat, mivel hogy az én Felséges Uram akaratyából s hozzám való kegyelmes Gratiájából substituáltattam Huszti vára vicekapitányságára ez közelebb múlt napokban, mely kapitányságban ismerem Nagyságodat főmnek lenni, kitül is akarok Feleséges Uram Után dependálni. Hogy ezért eddig levelemmel Nagyságodat meg nem udvarolhattam, arrul Nagyságodat alázatosan követem. Mindazon által Nagyságodnak hozzám, régi szolgájához megtapasztalt jó akaratjában bízván, várom a Nagyságod uri Gratiáját és mindenekben való informátioját. Mint hogy penig Méltóságos Uram ezen várban való beérkezésem után látom az sok defectusokat, a sok akadályokat, melyeket hogy meg nem orvosolnak... ez várban nem lehet maradnunk. Legközelebb és vár környékét az gaz felnötte, amelyeket annak előtte az Nemes Vármegye szokta volt leirtatni, de már régi üdöktől fogva csak abban hagyván, igen megnöttek, melyeknek leirtása eránt kérem a Méltóságos Urat, méltóztassék az Nemes Vármegyének fölöle parancsolni, úgy az falazatok adminisztrálásáról. Gondolom Méltóságos Uram, Nagyságodnak az Úr, Udvari Főkapitány Uram ezen várban található sok fogyatkozásokat megírta. Mindazon által magam is... Nagyságodnak megküldöttem. Kérem is alázatosan

³¹ Uo. II. 1708. március 20.

³² OL. Károlyi levéltár. Missilisek Móricz-csomag.

Nagyságotat azon, méltóztassék azok eránt oly dispositiot tenni, hogy vehessem jó rendben az dolgot. Én ugyan írtam némely dolgokrul az Nemes Vármegyének, de tudom többet használ az Nagyságot méltóságos parancsolattya.

Továbbá ajánlom az Nagyságot úri Gratiájába magamat és várom az Nagyságot méltóságos parancsolatát mindenekben. Maradok is Nagyságot alázatos szolgája Móricz István Huszt, 27 Ápr. 1708.”

A kapitányságba Vay Ádám iktatta be. Formáit az előző vicekapitány — benei Páp Mihály — 1706. évi beiktatásának adataiból ismerjük.³³ Az ünnepélyes eskütétel a vár alsó kapujában történt, bizonyára a fegyveres praesidium jelenlétében. Az eskü szövege a következő volt:

„... Én... esküszöm az élő Istenre, ki Atya, fiú, Szentlélek, teljes Szentháromság, hogy az én kegyelmes Uramnak, Méltóságos Felsővadászi Rákóczi Ferencz Fejedelemnek utolsó csepp véremig igaz Híve leszek, és ezen Huszt vári vice kapitányságombéli tisztemben hűségesen eljárók, alattam levő Praesidiariusokat Isteni félelemben és igazságban tartom s igazgatom, bástyáira, kapuira, Kulcsaira, Munitiókra szorgalmatos gondot tartok, strázsáit annak idejében kiállítom, vagy állíttatom, s azokra annak rendi szerint vigyázok és vigyázatok. Említett Kegyelmes Urunk Ő Nagysága ellenségének ellensége, Barátjának barátja leszek, Ő Nagysága és a Magyar Nemzet ellenségeivel sem titkon, sem nyilván nem practicalok, és másokat is ha practicálni tudnék, vagy magának Ő Nagyságának, vagy belsőbb Híveinek meg jelentem, s teljes igyekezetemmel annak ellene állok, és ezen reám bízott erősséget Ő Nagysága Parancsolattya kívül, senkinek fel nem adom, sem feladni nem engedem, valameddig lélek léssen bennem, vagy Hajamnál, vagy Lábamnál fogva ki nem vonszolnak belőle. Isten engem úgy segiljen. (így!) s úgy adja lelkem idvösségit...”

Az új kapitány, Vay Ádámtól írásbeli „Instructiot” (utasítást) is kapott, amelynek szövegét a leltárba írták be az esküszöveg után. Az 1706-ban így hangzott:

„... 1. A derék hírekről és a várbeli fogvatkozásokról Kegyelmes Urunkat Ő Nagyságát, vagy közelebb Commandérozó Generálisokat sietséggel tudósítsa.

2. Valamikor Főkapitány Uram fönn a várban nem léssen, semmi úttal-móddal kinn a váron ne háljon.

3. A tobzódást és részegséget mind maga Ő Kegyelmével³⁴ kerülje, mind alatta valóit attól eltiltsa. Kiváltképen fenn a várban attól absolute eltiltatik.

4. Commandérozó Generálisok passusa nélkül járó, lézengő és lapangó hadviselő embereket, ha hadnagyok léznek is, arresztáltassa, persequáltassa s azokról Urunkat Ő nagyságát és az Méltóságos Udvarát tudósítsa.

5. A fiscalis tiszttek, ha az öconomia segítségére assistentiát kíván-

³³ OL. M. Kamara Lymbus. Ser. I. 1706. január 6.

³⁴ Célzás Dolhay Györgyre, az 1706. évi főkapitányra.

nak, tartozik ő kegyelme illendő képpen adni, de másként az öconomicális dolgokban requisitio nélkül magát semmiképpen ne egyve-
lítse.

6. Mindeneket, valamelyeket Kegyelmes Urunk Ő Nagysága Méltóságának megtartására, Haza javára s az vár hasznára tudhat, tartozik elkövetni . . .”

Az „Instructiohoz” emlékeztetőt („Memoriale”) is csatolt Vay Ádám, amely ugyan az 1706. évre vonatkozik, de felfogásában, mondanivalójában, a várórséggel kapcsolatos konkrét viszonyokat megvilágítja Móríc Iztván korában is:

„ . . . 1. Minthogy Kegyelmes Urunktól Ő Nagyságától függ a mostani Huszt vári új Praesidiarius, Tiszteknek a Comissariatusság, vagyis a Dominiumbéli Őconomus Tisztek fognak füzetni, míg Ő Nagysága méltóztatik determinálni, hogy Pap Mihály és Rátónyi János kapitányok magok költségén sustentálhassák magokat, — kéretik az Őr Kálmánczai István Uram, Pap Mihály Uramnak adasson flor. Rhen. 70, Rátónyi Uramnak 50.

2. Minthogy gyalog Tiszteknek mezőben is equilis portiojok szokott lenni és jární . . . Pap Mihály Uramnak négy lovára, Rátónyi Uramnak háromra fiscalis szénából és abrakból tétessen dispossotiot.

3. Palotai seregnek sustentatiojára kész Profontból kell dispossotiot tenni, hogy meg ne fogyatkozzék, és meg ne betegedgyenek, embernek való kenyeret süssenek. Hust pedighlen minden legénre egy hétbe 3—3 fontot fogyatkozás nélkül kell adadni.

4. Az régi Praesidiáriusok közül a várhoz válogatva husz legént kell meghagyni. A többi pedighlen Hadnagyokkal együtt a Dominiumból álló 50 hajdúval egyszer s mind Szoboszlai Sámuel kapitány Uram kezéhez assignáltatván mennyenek oda, az hová commendéroztattak.

5. Vice István Uramnak kell intimálni hogy Papp Mihály kapitány urammal considéalván s más emberséges embereket is adhibeálván, amely katona Tumultust csinált, kit a várba rabul felküldöttem, és a zászlót a vármegyébül ki nem engedte vinni, edictum szerint Törvényt szolgáltatassanak reá mentül hamarabb. Executioja pedig usqu’ ad ratification. Suae Serenitatis suspendáltassék.

6. Kéretik az Őr Kálmánczai István Uram, több búza, liszt, szalonna, hús, pályinka, bor és egyéb alimentatoria való requisitumok szállíttassanak a várba.

7. A fiscalis Városok és faluknak Bíraira kemény Parancsolat menjen, hogy a köztük lézengő, s lappangó Katona és Hajdu, ki ki Ezerére takarodgyon. Másként keményen megparancsoltatott a Nemes Vármegye Tiszteinek, ha azokat a Bírók meg nem fogdossák, magok vitetnek fel a várba, s helyettek ők akasztatnak fel. Amint is a Técsi Bírót mingyárt fel is vitetni, hogy Nagy István nevű zászlótartót, ki is már kétszer szökött el a zászló mellől, meg nem fogott . . .”

A huszti vár, Huszt helységtől közvetlenül délre, a Tisza és Nagyág összefolyásánál épült, vulkanikus eredetű kúp alakú hegyen a XIV. század derekán.³⁵ Mintegy 45 méterre emelkedett ki a környező la-

³⁵ Komáromy A.: A Hunt Pázmán nemzetség ugocsei ágazata c. tanulmánya. (Turul, 1889. évf. 158. o.)

pályból. Beépített területe 60×45 méter volt. Az 1700-as évek első feléből származó rajzok szerint több tornyú, kőbástyás erődítmény, sarkain sokszögű kiszögelésekkel.³⁶ Hozzá a hegy lábánál álló major, emeletes kuriális épület („Fejérház”) és öt kis jobbágyfalu (Bustya-háza, Talaborfalva, Dulfalva, Száldobos, Iza) tartozott mint várbirtok.

A kapitány fizetését az uradalomtól kapta. Móricz István 1708-ban sajátkezűleg jegyezte fel Károlyi Sándor részére évi jövedelmét, azt panaszolva, hogy nem adják meg:³⁷

„... Vice Kapitánynak fizetése: készpénz f. 328, Búza cub. 20, Rózsa cub. 10, zab cub. 30, széna 12 szekér, só 15 kő, sertés 2, hús 600 font. Ezen kívül elég volt az ígéret, de ezt sem tudom rajtok, ő kegyelméken meg venni, csak nintsen ki... Nagyságod úri Gratiájába ajánlom magamat az katona törvént, de Nagyságodnál nem akartam panaszt tenni...”

Egy „cubus” alatt 4 vékát, 120 litert értettek. Összehasonlításként szolgáljon, hogy 1706 decemberében, a téli szállásra rendelt csapatoknál személyenként havi egy köből kenyérgabonát és heti 5 font húst rendelt a fejedelem.

A huszti várról nem maradt fenn Rákóczi korabeli részletes építészeti leírás. De XVII—XVIII. századbéli leltárakból ismert,³⁸ hogy külső erőműveken át, az „Alsó kapun” lehetett az árkokkal határolt várterületre jutni. A várfalakon a „főkapu” vezetett át, amelyet bástyák és ágyúállások védtek. A külső várfal és a magas falú „Belső vár” közötti mélyút falszorosán (Zwinger) át kerültek a felvonóhidas „Közép kapuhoz”. A vár legkiemelkedőbb része a „Felső vár” volt, a „doboló toronnyal”.

A Móricz István idejébéli építészeti részletekre legmegbízhatóbb adatokat egy 1714. évi leltárra támaszkodó 1744-ben készült összeírás adja, melyhez a vár színes távlati képét is csatolták.³⁹ Fegyverzeti felszerelésére egy 1706. évi leltár nyújt felvilágosítást.⁴⁰ Ez négy — ágyúkkal és tarackokkal megrakott — bástyáját említi: a „Nagyvartát”, a „kapu felett való bástyát”, a „Ferdinánd bástyát” és a „Fabástyát”. A várbán ekkor összesen 3 „fennálló öregágyú” volt, 8 tarack, 1 mozsárágyú — melyből „kőgolyóbist” lőttek —, 1 négycsővű seregbontó, 10 jó és 7 rossz állapotban levő „szakállas” (állványos) puska. A „Czajtházban” (Zeughaus, fegyvertár) mintegy 2500 db „golyóbist” tároltak. Volt 19 mázsa puskapor, 15 mázsa ón, 103 „töltött kézi gránát” és 16 „kerékes hosszú puska”.

A vár fegyverzeti ellátottság tekintetében mélyen alatta maradt annak a nívónak, amelyben Apafi idején volt, (1669-ben mintegy 80

³⁶ Huszt várának alaprajzát „Wien Heeresarchiv”-ra hivatkozva Gerő László közli Magyarországi Várepítészet (Budapest 1955) című művének 344. oldalán. Ugyanily alaprajzi elrendezésben ábrázolja Nagysomkúti Pap József is: Adalékok Máramaros Történetéhez című munkájában (Máramarosziget, év nélkül), valamint P. Szathmáry Károly 1860-as években megjelent tanulmányában (A Tisza bölcsője Huszt alaprajzával. Orsz. Széchenyi Könyvtár, Kézirattár. Quart. Hung. 4157. jelzet alatt.)

³⁷ OL. Károlyi levéltár. Misslisek. Móricz-csomag.

³⁸ OL. U. et C Máramaros Fasc. 174. No. 25. (1600), 148. No. 6. (1673), 148. No. 11. és 123. No. 2. (1684)

³⁹ Uo. Fasc. 220. No. 22.

⁴⁰ OL. M. Kamara Lymbus. Ser. I. 1706. január 6.

löveg!)⁴¹ Rákóczi ugyanis kivonta a várakból a mezőben is alkalmazható lövegek egy részét. A hadfelszerelés már csak szükségszerű. Részben elavult. A puskapor régi, az élelmiszer-készlet kevés. Az őrlegénység sokszor fizetetlen. Az épületek romladozottak. A magányos hegycsúcson álló vár erősen ki volt téve a Kárpátokból lesüvítő szeleknek. Már Pap Mihály is panaszolta, hogy a vár pusztul.⁴²

„... Medárdus napján nagy szélvész támadván, az felső várban levő nagy Palotáknak egy részét széjjel hánta, szarufáit s fog gerendáit úgy több házaknak is. Nagy Palotákon való csatornák, feljáró Grádicsok nem jók, a Házak konganak, alig maradhatok meg az szállásomon az esőben, sem ablakok, sem kemencék nem jók...”

Az őrség létszáma — évszázados gyakorlat szerint — száz fő körül mozgott. Bethlen István volt fejedelelem, huszti főkapitány 1646-ban Huszon keltezett végrendeletében úgy intézkedett,⁴³ hogy

„... az Praesidium száma ne extendáltassék ad summam száz személynél... praefectussal, porkolábbal, lovas és gyalog renddel, dobossal, pattantyusokkal, udvarbíróval, számtartóval, kulcsárokkal és férfi sütőkkel együtt is...”

Bölsei Buday Zsigmond „egész Máramarosi Fiscalitásoknak és Proventusinak perceptora” 1704. évi leltára szerint az őrség „hun száz, hun százharminc” emberből állott. 1706 januárjában, a „huszti gyűlés” idejére idevezényelt Rátonyi-féle testőrző század létszáma 103 ember volt, a leváltott őrségé 96 fő, kilenc tizedbe osztva. Többségük huszti, egyötödük a szomszédos falvakból való. A vár három pattantyúsa (tüzére): „német fiak feleségestül”.⁴⁴ Móricz István kapitánysága idején — 1709-ben — az őrség 104 főből állt egy kapitány parancsnoksága alatt. Beosztva hozzá egy hadnagy, két zászlótartó, irnok, küldöncök, kovács, dobos, négy tizedes, hét őrvezető és hetvenöt közember.⁴⁵ A hadnagy 1704-ben 8 magyar forint fizetést kapott havonta. A hajdúk (közemberek) 3 forintot.

A kapitányság átvétele után Móricz István állandóan sürgette a hiányok orvoslását és az őrség rendszeres fizetésének kiadását. Aggályoskodása indokolt volt, mert 1707 folyamán Erdély újra Rabutin császári generális kezére került. Az ellenséges hadak Beszterce és Dés felett álltak. A Máramarostól délre fekvő bányavárosok vidékén egyetlen kuruc erősség volt csak: Kővár, Nagybányától délre húsz kilométerre. Ellenséges rajtaütéstől tartani kellett. A rémhíreknek tág tere nyílt. Egy ily kósza hír adta az indítékot Móricz Istvánnak, hogy 1708. május 17-én Károlyi Sándornak jelentsen:⁴⁶

„... Méltóságos Főgenerális jó Kegyelmes Uram, Nagyságodnak meg akarván értésire adnom 16 praesentis Boda Páltul egyik Kapitány uram írja Szigetrül, hogy Kővárat és az Bányavárosokat megszállította volna az Németh. Mely hírt Nagyságodnak kötelességem sze-

⁴¹ Hadtörténelmi Közlemények, 1892. évf. 133. o.

⁴² OL. M. Kamara Lymbus. Ser. I. 1707.

⁴³ Báró Radvánszky Béla: Magyar családélet és háztartás a XVI–XVII. században. Budapest, 1879., 392. o.

⁴⁴ OL. M. Kamara Lymbus. Ser. I. 1706.

⁴⁵ Uo. 1709. július.

⁴⁶ OL. Károlyi levéltár. Missilisek, Móricz-csomag.

rint tudtára akarván adni. Nagyságod kegyelmes Parancsolattját az assignatioval együtt vöttem, de eddig még semmit sem praestáltak, sem fát, sem búzát, sem szekeret. Mint az Nemes Vármegye ugy a Dominium semmit sem praestáltak. Sónk egy kevés van. Districtualis Comissarius Urunk⁴⁷ megküldötte. Ő kegyelme itten az városon lévén, assecurálván engemet, hogy én velem minden jót elvégzi. Nem hogy végzett volna, de hírem nélkül ő Kegyelme el ment az városbul. Én kináltam ő Kegyelmet az assistenciával, de még senki sem requirált.

Én mind azon által mind eddig is a vár körül való fogyatkozásokat véghez vinni igyekezem, érkezésem szerint. Legszükségesebbnek ítélném lenni, bárcsak két avagy három fontos könnyű ágyút, ahhoz való golyóbissal és vagy tíz mázsa port. Méltóztassék kegyelmesen parancsolni ide hozattatása eránt, mivel az mely porok itten találkoztattanak, semmire valók. Azoknak reparatioja kívántatnék, melyet is naponként elkövetek. Két hobicz rúdra, nagy lyukú ádgyúra sükségünk volna, az melyek is csak heverőben vadnak Munkácson. Mely eránt is alázatosan kérem Nagyságodat méltóztassék kegyelmesen parancsolni, hogy ennél a kissértettők között annál is inkább megállhasak. Melyről az Nagyságod kegyes parancsolattját elvárom, Maradván Méltóságos jó Uramnak, Nagyságodnak alázatos legkisebbik szolgálja...” (Lapszélen) „Kérem alázatosan Nagyságodat az Hajdu fizetése eránt, mogyát találjon Méltóságos Úr benne, én is meguntam az sok panaszt szegényeknek...”

Károlyi haladéktalanul továbbította a levélben foglalt híreket és kéréseket Rákóczihoz, ki ez időben Eger körül tartózkodott. A fejedelem pedás ügykezelésére jellemző, hogy azonnal reagált:⁴⁸

„... Hogyha — írta május 19-én Egerből — Bethlehen (így!) János és Móricz István kívánságainak mindenkor eleget kívánunk tenni, arra nem csak a dominium nem lészen elégséges, de bizonyos az ország is nem mindenkor sufficiálhatná, mert az — mint az utolsónak humorát tudom,⁴⁹ mennél többet fogunk adni, annál többet kér. Csak élésről provideáltasson Kegyelmed: beérik az kezeknél levő Munitioval. Én ugyan a Vice Ispálynak is újonnan parancsolatot adok, s Kegyelmed is tégyen rendelést felőle, etiam cum assistentia, hogy abban meg ne fogyatkozzanak...”

Rákóczi 1708. május 10-én is utasította Huszton lakó dralepszikai Horváth Gábor máramarosi alispánt, hogy „Huszti várunkban minél fölesebb élést szállíttasson...”⁵⁰

Móricz István korántsem állt egyedül panaszaiival. A kuruc alvezérek állandóan ostromolták kérelmeikkel előljáróikat. Esze Tamásnak a fejedelemhez írt levelei, embereinek zsoldja, mundérja (ruhája) ügyében sokkal követelőzőbbek voltak az övéinél. Erre alapos okok szolgáltak. A kuruc sereg lelkesedése 1708-ra lelohadt. A szabadságharc napja áldozóban volt. A fegyelem lazult. Megszaladások, zendü-

⁴⁷ Kricsfalusi Sztoyka László.

⁴⁸ Arch. Rákócziánum ... II. 1708. május 19.

⁴⁹ A korabeli Cserei Mihály szerint „Humor”: természet, jellem, lelkiület. (Hóman—Szekfű: Magyar Történet. IV. 272. o.)

⁵⁰ Arch. Rákócziánum ... II. 1708. május 10.

lések, megtorló akasztások mind gyakoribbá váltak. É napokban — 1708. május 27-én — kaszabolták le egy verekedés alkalmával Esze Tamást is. A parancsnokok az ellátás javításával igyekeztek megelőzni az ily jelenségeket. Móricz István 1708. május 28-án Huszt várából írt levelében újra kérte Károlyit, hogy az őrség hópénzét fizessék meg, nehogy szökdössenek, ha a német a bevágott — ledöntött fákkal eltorlaszolt — hegyi átjárókat megtisztítva, délfelől Máramarosba törne.⁵¹

„... Nagyságodnak alázatosan akarom értésére adni, hogy ezen órában Vice Ispány Úr Szigetről datált levelit vöttem, melyben írja eő Kegyelme, hogy az német Passusokat tisztíttatya, és nagy készülettel Mára Marosba igyekezik. Tartozó kötelességem szerint meg akartam Nagyságodnak hírére adni. Puska porunk is kevés vagon. Az eránt is alázatosan kérem Nagyságodat bárcsak tíz Mázával szaporíttassék. A mellett az itt való Militiának fizetesse eránt, bár csak két Hóra való pénzét parancsolja Nagyságod, hogy ha hirtelen az Németnek jüvetele (így!) bé esnék, meg maradhasson az Hajdu mellett... Kassokat, palizáta fát, töltésfákat is kiszedettem, az mint erősítettem magamat...”

Jelentései arra indították a fejedelmet, hogy Huszt tüzérségi helyzetét megvizsgálta. A munkácsi várban szolgáló Szubich Pál tüzérezredest rendelte Husztra, és utasította Kismarjay Albertet — a máramarosi fiscalis birtokok vice praefectusát —, hogy a vár élelmezésére gondja legyen. Május 29-én a huszti vár ügyében három levelet írt: Bay László munkácsi vicekapitánynak, Kismarjaynak és Móricz Istvánnak. Utóbbi levél lényegi része így hangzott:⁵²

„... Amennyi Munitio vagon Huszt várában, annak megoltalmazására elégségesnek ítéljük lenni, mivel nem mindenkor ágyúkkal, de a praesidiariusok által is az ellenség ereje szokott repelláltatni, elég példa lévén annyi ideig dicséretesen obsidióban magokat viselő szegény görgényiek, kiknek se Hobitzok, se annyi Munitiojuk nem volt mint kegyelmednek. Parancsoltuk mindazon által Munkácsi Artilleriából Tisztünknek, hogy oda menvén, minémű requisitumok híjával lészen vizsgálja meg, és azokat administrálja. Úgy Nemzetes Kismarjay Albert Hívünknek is, hogy Profontirozására és egyéb requisitumokra gondja legyen. Amely épület a várban legszükségesebb, reparáltassa kegyelmed, nem gondolván azt, mint kellenék lenni, de amint lehet, requirálván az iránt Kismarjay Albert praefectust...”

Móricz István állandóan jelentgetett közvetlenül a fejedelemnek is. Egy foszlányaiban megmaradt levéldarabkán 1708. május 31-i keltezéssel ez olvasható:⁵³

„... Az itt való fogyatkozásokat Felsőgednek megküldöttem volna, mely iránt alázatosan instálok Felsőgednek, mentől hamarább orvosoltassék. Az mostani itt benn levő új híreket is Felsőgednek meg küldöttem. Az jó Istent is kérem Felsőgedet az Militiának fizetése felől, parancsolván Felsőged kegyelmesen, hogy dolgom vele úgy ne legyen,

51 OL. Károlyi levéltár. Missilisek. Móricz-csomag.

52 OL. Jeszenák levéltár. Proth. Rákoczianum. Tom. IV. 1708. május 29.

53 OL. Károlyi levéltár. Missilisek. Móricz-csomag.

mint Kővárban, hogy kiszöktek, kik közül is tizenegyet Munkácsra küldöttem. Ezzel Felsőged Gratiájába ajánlom magamat, az mint maradok is Felsőged régi vén szolgája Móricz István. Dat. Ex Arce Huszt 1708. die 31 May...”

1708. június 1-én Károlyihoz írt leveléből kitűnik, hogy a császáriak betörésétől tartva a megyei nemesség a déli területek falvaiból a hegyekbe húzódott. Ezért erősítő csapatok irányítását kérte a megyébe:⁵⁴

„...Ez mai napon vöttem négy rendbéli leveleket az németek eránt, melyeket Nagyságodnak el akarván küldeni, Nagyságodat véle mind azon által nem akartam terhelni. Az németek minden szándéka. igyekezete az erre jön, sőt a gyalogját is mind lóra szedte. Nagyságodat azért kérem alázatosan, méltóztassék ha csak ezer gyalog hadat is bécomendőzni, azokkal ha csak húsz vagy harminc lovasokat is, hogy az szegénység bátorságosabban lehessen, mivel az Nemes Vármegyének nagyobb része magát recipiálta már a hegyekbe. Ezzel Nagyságod Gratiájába ajánlom magamat, az mint hogy maradok Méltóságos Főgenerálisnak alázatos szolgája...”

A várt német betörés azonban elmaradt, s Rákóczi bizonyos elégtétellel írta Károlyinak június 17-én Ecsédről:⁵⁵

„...A Kővárul kiszöktetetteket szükséges hogy minden tehetségével azon legyen Kegyelmed, hogy megfoghassa. Kikrül is azon vagyok, hogy példát kívánok belőlük statuálni. Huszt várában remélem hogy már eddig cessalt Móricz desperatioja az kinek még Eger alól küldöttem penzt az Praesidium megfizetésére az odarendelt Kapitány által. De csak tudom én azt, hogy avval is nem fog megszűnni az ő petyegő panasza...”

A huszti várban őrzött foglyokkal kapcsolatban 1708. évről két levél található. Egyiket a fejedelem írta Móricz Istvánnak, másikban ő válaszolt Károlyinak.

„...Amely Confoederatio ellen vétett Rabokat Hüséged dispositioja alá fog küldeni Nemzetes Vitézlő Bay László Commendáns hivünk, jó őrizet alatt tartassa azokat. Intertentiojokat administrálni fogja Nemzetes Vitézlő Kismarjay Albert Hivünk...” — írta a fejedelem 1708. november 12-én.⁵⁶

Külön is elrendelte Kismarjaynak, hogy — a nyilván előkelő rabok „mindenikének két két font húst és annyi kenyeret adasson naponta...”

A Károlyinak címzett levél június 25-én kelt még, s a rabok kezeségre való kimocsátásának rendszerét világítja meg.⁵⁷

Rákóczi az 1708. augusztus 3-án történt trencsényi csatavesztés után fokozottabb figyelmet szentelt a keleti országrész várainak. Szeptember elején Munkács és Huszt lőszerhelyzetét újra felülvizsgáltatta. Elrendelte Bay László munkácsi kapitánynak, hogy⁵⁸

„...a Munkácsi czeitlajdinantot küldje Huszti Munitiók megtekint-

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Arch. Rákóczianum ... II. 1708. november 12.

⁵⁶ OL. M. Kamara Lymbus. Ser. I. 1708. november 12.

⁵⁷ OL. Károlyi levéltár. Missilisek. Móricz-csomag.

⁵⁸ OL. Jeszenák levéltár. Proth Rákóczianum. Tom. IV.

tésére, aki által is nézesse meg, a 18 és 24 fontos ágyúkhöz hány golyóbis vagyton, úgy a mozsárok is hány fontosak. Szubich Pál Art. vice colonellus parancsot kapott Munkácsi ágyúk közül egy mezőre való 18 fontosat kiválasztani... melyhez is csináltasson két lavétát.”⁵⁹

Ugyanekkor Móricz Istvánt is értesítette Szubich megbízatásáról:⁶⁰

„... Szükséges lévén az Huszti várunkban levő 18 fontos ágyú, anynyi fontos 500 golyóbissal. Amidőn Szubich Pál Artilleriabeli Vice Colonellus hívünk oda megyen, alkalmaztassa magát azok iránt való rendeléséhez Kegyelmed, csináltatván két lavétát is azon ágyú alá dispositioja szerint...”

Móricz István október 6-án jelentette Károlyinak,⁶¹ hogy a löveg-talpakokat elkészítette. Panaszolta, hogy a kincstári gazdasági tisztviselők félvállról veszik csak sürgetéseit az őrség élelmezését illetően: „Az Dominium az Nemes Vármegyére, az Nemes Vármegye az Dominiumra halaszt”, azaz hártja a teljesítését. Panaszainak annyi fogantja azonban mégis volt, hogy Máramaros vármegye közgyűlése 1708. november 9-én úgy határozott, megírják a „huszti kapitány úrnak”, hogy egy hónapra való élést adnak a Praesidium számára, bár „semmi obligatiojok nincsen pro interim”. De ha tovább is kívánná, forduljon az illetékes Comissariushoz: Dobay Józsefhez.⁶²

*

Az 1709—1710-es évek a szabadságharc gyors hanyatlását hozták. A Trencsénnél szenvedett katonai balszerencsét, a hat éve tartó belső háború pusztítása okozta általános nyomort, a török területről Magyarország tiszántúli részeire átcsapott pestis tetőzte be. A Felső-Tisza vidékét és Máramarost a császáriak elől menekülő erdélyiek lepték el. Erdékeik egy részét a várakban helyezték biztonságba. Teleki Mihály gróf kővári főkapitány néhány ládáját Husztra vitette. Ezeket azonban feltörték. A fejedelem vizsgálatot rendelt el.⁶³

„... Gróf Teleki Mihály erdélyi tanács hívünk Huszt várában securitate letett tizenhat ládái közül tizenhárom gonoszul felveretett” — írta 1709. május 11-én Vay Ádámnak, értesítve, hogy a gonosztevők kinyomozására és a kár megállapítására Huszt várába bizottságot küldött. Utasította Vayt, küldje ki ő is adjutánsát és, „... amint a várba inquisitor hiveink felmennek, azonnal a vár kapuja lezáróltassék, míg az inquisitio véghez megyen, melyről is Nemzetes Vitéztlő Móricz István kapitány hívünknek parancsoljon. Az inquisitio által comprialt latrok azonnal incaptivaltassanak...”

A tanúkihallgatások a huszti várban folytak. Eredményre azonban nem vezettek. Rákóczi június 18-án Telekinek írt levelében arra az álláspontra helyezkedett, hogyha a vár parancsnoka átvette megőrzésre a ládákat, felelni tartozik értük.⁶⁴ A nyár folyamán többször

⁵⁹ „Lafette” — ágyútalp.

⁶⁰ OL. M. Kamara Lymbus. Ser. I. 1708. szeptember 8.

⁶¹ OL. Károlyi levéltár. Misslisek. Móricz-csomag.

⁶² Máramaros vármegye Levéltára. Máramarossziget. Kgy. Jkv.

⁶³ OL. Jeszenák levéltár. Proth. Rákocziánium. Tom. IV. 1709. május 11.

⁶⁴ Uo. június 18.

sürgette a tolvajok kézrekerítését, szeptemberben pedig Móricz Istvánt is felszólította, kártérítési kötelezettségét helyezve kilátásba.⁶⁵

„...Tudtára lehet Hűségednek — írta — minémű károkat vallott légyen gróf Teleki Mihály Úri Hivünk, Hivsége, Tisztsége, Directioi alatt, melynek kikeresése és az malifactoroknak kikeresése iránt, noha nem egyszer vette ekkoráig is parancsolatunkat, effectuma mindazon által mindeddig nem lévén. Adatik ezután is tuttára Hűségednek, ne gondolja, hogy azon állapot mellől olyan könnyen elmulhatik, mert egyáltalában tartozik, s resolváltuk is, hogy in toto competenti meg kellessék felelni, melynek terminusa sokáig nem haladván, az alatt is mind az által igyekezzen szorgalmasan az kártevők után amint tudakozódni, úgy azokat incaptiváltatni is, hogy valamint maga menthetlenségével az károknak megfizetése Hűségére ne háromolják...”

*

Az 1710-es esztendő során a császáriak kezére jutott csaknem az egész ország. Rákóczi hatalma alatt az ősz beálltával csupán a Felső-Tisza vidék pár megyéje — Szabolcs, Szatmár, Bereg, Ung, Ugocsa és Máramaros maradt, Kassa, Ungvár, Munkács, Ecsed, Kővár és Huszt várakkal. A helyzetet Rákóczi is felmérte és Lengyelországban igyekezett adandó esetre híveinek és magának menedéket biztosítani. Az év vége felé a mozgalom előkelőbb vezetői — Károlyi Sándor kivételével — mind Lengyelországba húzódtak már családjaikkal. Maga Bercsényi is, hogy orosz segítségről tárgyaljon.

Rákóczi ez időben Munkácson, Ecseden, illetve Károlyi hadai közt tartózkodott, még mindig abban reménykedve, hogy orosz segítséggel egy általános európai békébe — mint az önálló Erdély fejedelmét — őt is befoglalják.

A szabadságharc e hanyatló időszakában Móricz István iparkodott még a fejedelemmel személyes ügyeit elintéztetni. 1710 júniusában kérvényt nyújtott be Beregszászon levő telke felszabadítása érdekében.⁶⁶ Kérését Vaynak is előadta, aki azt írásban kérte emlékeztetőként. Ez a „Memorialé” fennmaradt az Országos Levéltár iratanyagában.⁶⁷

„...Alázatos memorialemben kelletett az Méltóságos Úrnak bejelentenem dolgaimat, kiket is kérem az Méltóságos Urat méltóztassék Kegyelmes urunk ő Felsége előtt proponálni, és az ő Felsége kegyelmes resolucióját ezek iránt tenni.

Primo. Beregszász városában levő egy Puszta Telekem felől, melynek az előtteni időkbén kegyelmesen ígérte vala ő Felsége felszabadítását. Mostan várnám aziránt való Kegyelmességét ő Felségének. Az telek az Árok utcában vagon.

2 do. Az itt való szemmel tapasztalt alkalmatosságokat az Vár körül úgy az Praesidium körül, azok iránt is Felséges Urunkat informálni mint az miben vadnak. Alázatosan kérem az Méltóságos Urat

⁶⁵ Uo. 1709. szeptember 19.

⁶⁶ OL. Arch. Rákóczi de Felsővadász. Fasc. 27. Extr. Instantiarum.

⁶⁷ OL. M. Kamara Lymbus. Ser. I. Fasc. 101., 232. o.

ezekben öreg szolgájának succurálni és az ő Felsége kegyelmes resolutioját kivenni s kezemhez küldeni méltóztassék. Mely jóakarattját az Méltóságos Úrnak nagy alázatosan, míg Isten életemet halasztya igyekszem megszolgálni. Maradok az Méltóságos Úrnak alázatos öreg szolgája In Arce Huszt 23. Juni 1710. Móríz (így!) István . . .”

A vár legnagyobb problémája ez időben az ellátatlanság volt. Ezt tanúsítja Móríciz István 1710. november végi alábbi levele a fejedelemhez:

„... Felséges Uram, Felségednek kötelességem szerint alázatosan kelletek az itt levő fogyatkozásokat hírré tennem. Kenyerünk minden órában elfogy. Dominiumbéli Tiszt Uraimék is a jószágon semmit sem vehetnek, azzal mentik magokat, sem pedig a Majorságbul mioltától fogva itt lakom teljességgel semmi Victualét nem szállítottak, sőt a conventionatus szolgákat is a Magazinumbul kellett contentaltatnom, az mellyel is rövidült az Élet.

Az Praesidium felől, az Palotások közül irhatom Felségednek, kik az Isten súlyos ítéletin által mentek, maradtak negyvenen, tiszteivel együtt, amelyek is meztelenek, mert három Esztendőtül fogva nem adtanak Mundért nékiek. Felséged amely pénzt Kővári és itt levő Praesidiumnak assignált vala tavaly Nemes Ugocsa Vármegyébül, Szentiványi Uram elvitte vala. Amit a biztatással, szép szóval érek környülök, mindent véghez viszek. Szüntelen való reám járások s panaszik kénszerített, Felségedet ilyen gondjai között busítanom. Alázatosan kérem Felségedet orvosoltassa ezen dolgokat. Magamrul is Felséged méltóztassék megemlékezni, mivel csak alig táplálódhatom cselédeimmal együtt, mivel Tiszt Uraimék conventiomat annak idejében meg nem adják, hanem csak biztatnak. Isten Felségedet szegény Hazánk megmaradására boldogul éltesse kívánom. Felségednek mindenkori alázatos öreg szolgája. Huszt 25. November 1710. Móríciz István . . .”⁶⁸

A levélből kitűnik, hogy a várórség — mint Munkácson is — a fejedelem „Palotás” testőrző ezredéből való volt. Ruházatukat — a „mundért” (a német Monturból) — a kincstár adta. Színe veres és kék. Létszámuk a pestis után a felénél is alább süllyedt. Rákóczi szeptember 11-én azt írta Vay Ádámnak, hogy „Husztról kihalt a Praesidium”.⁶⁹

E hónapban Móríciz István is beteg lett. Oly annyira, hogy Vay Ádám utódjáról kezdett gondolkodni. A fejedelem rossz néven vette Móríciz István betegségét, s azt, hogy a halálra gondolt. Említett szeptember 11-i levelében egészen gyöngédtelenül nyilatkozott felőle:

„... Az Isten ítélete ellen nincs tanács. Az ki meghal csak el kell temetni. Én sem tehetek Huszt és Ecsed iránt egyéb dispositioikat, hanem az, mellyeket Kegyelmed tett. . . Ott Móríciz úgy látom csak ijedtében holt meg, még azért neki successort nem rendelhetek. Ha

⁶⁸ OL. Károlyi Levéltár. Missilisek. Móríciz-csomag. 1710. november 25. „Cseléd” alatt családot értettek. Tágabb értelemben a háznépet, belső cselédséggel, akik egy kenyéren voltak. „Élet” a kenyérgabonát (búza, rozs) jelentette.

⁶⁹ Arch. Rákocizianum. III. 163. o.

mind azon által ő is, a többi desperatusokkal, — akik Isten kegyelmében kételkednek — talán meghalni: oda Komlóssinál jobbat alig találhatok, mert Járminak sok competitora volna az erdélyiek között...”

A Máramarosban is dúló járvány méreteire jellemző a megye Károlynak 1710 júniusban tett jelentése:⁷⁰

„...Majd egész vármegyénket a grassáló pestis ellepven, mindenmű mezei és egyéb munkát, sőt maga cselédjét elhagyván lakóink, egész falvak havasokra, erdőkre, völgyekre, sőt Moldvára és Lengyelországra elszéledtenek. E vad helyen megtelepedett nép, ha egyszer eloszol, medvéknek, farkasoknak és rókáknak lakhelye lészen és in perpetuum marad pusztaságban az vármegye...”

1710 őszén gróf Pálffy János tábornagy vette át a felső-magyarországi császári csapatok feletti vezényletet. Feladata az ország visszahódításának befejezése volt. Ezt — mint született magyar ember — békés eszközökkel iparkodott végrehajtani. Tárgyalásokat kezdett Károlyival. A helyzet a tél folyamán annyira érett, hogy 1711. január 11-én maga Rákóczi is találkozott Pálffyval, Vay Ádám vajai kastélyában.

A jó szándékú tárgyalásokat azonban a bécsi udvar gyanakvással nézte. Ennek folytán a fejedelem bizonytalan hitegetéseknek kezdte látni, és orosz segítség után nézett. 1711. február 21-én Lengyelországba ment, hogy csapatokat szerezzen Nagy Péter cártól. Távozásakor összes hadai parancsnokává Károlyi Sándort nevezte ki, meghagyva, hogy a tárgyalásokat folytassa, s amennyiben kiszorulna az országból Máramaroson át jöjjön Lengyelországba a hadakkal. Úgy tervezte, nyárra visszatérhet — de sosem látta többé hazáját...

A fejedelem távozása megadta az utolsó lökést a felbomláshoz. Az a húsz-harmincezer kuruc, aki még kitarzott, nem akart már harcolni — de hazájából kibújdosni sem. A helyzetet súlyosbította, hogy Károlyi már nem bízott a győzelemben. Úgy vélte, hogy a császáriak tavaszra várható támadása a kuruc hadak és az ország teljes letiprását eredményezheti. Március 14-én titokban hűséget fogadott tehát személyére nézve Pálffy előtt a királynak. Ettől kezdve önállóan tárgyalt, bár levélben és követek útján igyekezett Rákóczit is a békére hangolni.

A gyors békekötést az európai politikai helyzet Bécsnek is sürgőssé tette. Pálffynak megadták a felhatalmazást a kegyelem beígérésére. Április 4-én — sok huzavona után — megszövegezték a „Finalis Resolutio”-t, amely a hűségesküt letevő kurucoknak teljes kegyelmet, és jószágaik visszaadását biztosította — Rákóczit sem kivéve. A fejedelem azonban — akit odakint segítséggel biztattak — nem hajlott a békére. Április 27-re gyűlésre hívta össze a rendeket Husztra.

De Károlyi ekkor már szemben állt vele. Értesítette a még fegyverben álló kuruc hadakat és bújdosó rendeket az alkudozás menetéről, megküldve a nevesebb vezetőknek a „Finalis Resolutio” másolatát.

⁷⁰ A Magyar Nemzet Története. Budapest, 1898/VII. 659. o.

Április 27-re — amikor a Pálffyval kötött fegyverszünet lejárt — Szatmárra hívta a rendeket, döntsenek a megegyezés ügyében. Rákóczi erről értesülve levélben kereste fel híveit, meghagyva, hogy ne engedelmeskedjenek. A rendek azonban a szatmári gyűlésekre mentek, nem Husztra, és hozzájárultak a béketervezethez. Május 1-én a kuruc had, Károlyi Sándorral az élén, a Kis Majtényi mezőn ünnepélyesen esküt tett a Habsburg királyra.

Csak kevesen küszködtek magukkal. Köztük Kassa, Ungvár, Munkács, Kővár parancsnokai és Móricz István — a huszti kapitány. Míg dőn április második felében kenyértörésre került a sor a szatmári gyűlés meghidetezése folytán a fejedelem és Károlyi közt, és köztudomásúvá vált, hogy a békealkudozások konkrét formákat kezdenek ölteni, ő is lelki dilemma elé került. Rákóczi tiltotta Károlyitól, utóbbi pedig puhítani igyekezett. Megküldte neki az április 4-i „Finalis Resolutio” egy példányát.

Szilágyi István akadémikus — a máramarosszigeti líceum egykori tudós igazgatója — 1860-ban ismertette a „Magyar Történelmi Tár”-ban a megküldött békepontokat.⁷¹

„... I. József király — írta — még a békekötési tanácskozások folyama alatt elhalván, aggodalomba ejtette az ország lakói nagy részét, mi lesz most már a békepontok sorsa?... Ez volt az eset Máramarosban is, a hol, bár a megye rendei már május 7-én letették a homagiumot: de a huszti vár kapitánya Móricz István, annak ellenére is, hogy a birtokba venni akaró királyi sereg immár a vár alatt állomásozott, a kezén levő erősséget átadni egyáltalán nem akarta, minek következtében a részletes hódolás is mind csak maradozott a megyei lakosság részéről. A mindezek iránt értesült Károlyi Sándor szükségesnek látta e végből pátenst bocsátani a megyéhez, intvén és felhíván azt részint a már mutatott hűségben megmaradásra, részint a még vonakodók hódolatának eszközzésére... Huszti kapitány Móricz István külön vett tudósítást Károlyi Sándortól, oda melléklésével a békepontok általa hitelesített másolatának...”

Móricz István — az ekkor Jaroslói uradalmában, Verbinán — Lengyelországban tartózkodó fejedelemhez fordult. A szatmári gyűlés napján, április 27-én kelt levele keresztezte Rákóczi e hónap 25-én írt levelét, amelyben meghagyta neki, hogy Károlyinak ne engedelmeskedjék. A fejedelem május 1-én válaszolt:⁷²

„... Vettük sub dato 27. április Kegyelmed levelét, melyből gondoljuk, hogy előbbeni levelünket s abban való szándékunkat Kegyelmed még akkor nem vehette. Melyet dupplicálni kívánván, újabban is adjuk tudtára Kegyelmednek, hogy Károlyi Uramnak cselekedeteit nem approbálván — akármi ordereket küldene ennekutána is, annak ne engedelmeskedjék, s maga mellett lévő Híveinket bátorságosan minden jóval biztathatja. Mert ha valamikor nagyobb út Hazánk szabadságának visszahozására mutatódott, mostan a császárnak bizonyos halálával, teljes remenségünk felvirradott s mind innét amint

⁷¹ Magyar Történelmi Tár, VII. 213. o.

⁷² Arch. Rákóczianum ... III. 646. o.

más dolgaink szerencsés folyamatjából Isten engedelmissége által egyebet boldogulásunknál nem remélhetünk, melyet Isten rövid idő alatt meg is ad. Tartsa azért Kegyelmed kétkedés nélkül a kevés üdö alatt is Hozzánk és Hazájához való igaz hűsége kötelességét s azokat is vezérelje csalhatatlan reménység alatt annak követésére...”

A május 1-i fegyverletétel felé tendáló események hatása alatt Móricz István április 30-án újabb levélben fordult a fejedelemhez. Nyilvánvaló lehetett ugyanis előtte, hogy ezt követőleg a huszti várat körülzárják, s ha azt a megállapított három heti türelmi idő alatt fel nem adja, elvész a joga a Kegyelmemhez. A fejedelem május 3-án válaszolt:⁷³

„... 30. Április Husztról datált Kegyelmed levelét vettük, nem kevés csodálkozással értvén, hogy három rendbéli írott leveleink közül egyiket sem vehette Kegyelmed, kikben, legfőképpen ezen holnapnak elein küldettekben megírtuk Kegyelmednek, hogy Károlyi cselekedeteit diffidentianban vévén, semminémű ordereinek ezután ne obtemperáljon Kegyelmed. Sőt most is hagyjuk és parancsoljuk, hogy akár az ő ordereit, akár kiét másét veendi Kegyelmed a vár feladása, avagy egyéb Hazánk dolgának gátlása eránt —, ha csak saját kezünkkel írott parancsolatunkat és subscriptionkat s pecsétünket nem látja, — senkinek a várat akár micsoda persvasiokra ne adja fel Kegyelmed, se egyéb parancsolatjának ne engedelmeskedjék, hanem magunktól minden dispositiot várja, annyival is inkább, hogy a császár halála már bizonyos lévén, Isten segítsége által itt és más külső potentiáknál is. Hazánk dolgait oly karba hoztuk, és oly lábra állítottuk fel, hogy akár a német nemzet, akár más valaki, Hazánk szabadsága ellen való ellenségeskedésre, avagy csendességnek felháborodására ösztönt adna, lehesen repressioja.

Ha mi szüksege lészen pedig Kegyelmednek, Tekintetes Nagyságos Sennyey István munkácsi Commandirozó Generális uri Hívünkhöz recsuráljon Kegyelmed, de ha más dolgokban, kiket Hazánk általmára lenni tapasztalna Kegyelmed, valamit parancsolna, — semmiképpen ne obtemperáljon. Valamely hűséges indulattal pedig ekkoráig is a maga tisztit alattvalóival együtt folytatta Kegyelmed: ezután is a szerint folytassa, várván hűségeskedésének érdemes megjutalmaztatását...”

E levél volt II. Rákóczi Ferenc fejedelem utolsó levele Móricz Istvánhoz. A császári csapatok bevonultak Máramarosba és megszállták Huszt városát is. Parancsnokuk, báró Acton ezredes, a szabadságharc kezdetén gróf Rabutin császári tábornok segédtisztje Erdélyben, később gróf Pálffy János kísézője, kétszáz lovassal a vajai találkozóra. A megye rendeletet kapott, hogy megyegyűlés keretében tétesse le a rendelkezelt „homagiumot” (hűségesküt). De a május 7-re hirdetett gyűlésen csak kevesen jelentek meg a nemesek közül. Oka bizonyára az, hogy a huszti vár még kuruc kézen volt. A gyűlés — Károlyi időközben kiadott pátensére reagálva — következő határozatot hozta:⁷⁴

⁷³ Uo. III. 717. o.

⁷⁴ Máramaros vármegye Levéltára. Máramarossziget. Kgy. jkv.

„...Az kik a Nemes Vármegye mostani Gyűlésére nem compareálhattanak az homagium letételére, ahhoz képest Szolgabírák Uraimék cum sibi adjunctis⁷⁵ az Nemességet Falunkint Római Császár és Koronás Király Kegyelmes Urunk ő Felsege hűségére megeskessék, és azon Lajstromot minél hamarább küldjék Nótárius atyánkfia kezébe...”

Ily körülmények közt Móricz István nem maradhatott egyedüli kucrucnak a megyében. Fel kellett adnia a várat. Szilágyi István említett tanulmányában erről a következőket írta:

„...Mindezek után ő sem vonakodhatott tovább, hanem szabadlevelet vévén a királyi had parancsnokától, május 12-én átadta a várat. A részére adott szabadlevél a Móricz utódoknál ma is megvan, s ott őriztetik a békekötés Károlyi Sándor féle példánya is...”

Szentiványi János dandárnok Munkácsról 1711. május 12-én írt levelében arról tudósította a fejedelmet, hogy „Huszt vára 10. reggel capitulált...”⁷⁶ E nap nem egyezik a család kezén volt oltalomlevél keltével, melyen valóban május 12. áll. Ez oklevél szövege a következő:⁷⁷

„... Quandoquidem praesentium exhibitor Praenobilis ac Generosus Dominus Stephanus Moriz Homagium fidelitatis Erga Sacratissimam Suam Matrem coram me deposuit, et ad gratiam Eiusdem suae Mayestatis ex fortalitia Hust — in quo ipse Commendans erat — venit, quapropter ipsi has protectionales litteras usque ad ulteriorem confirmationem Excellentissimi D. Domini Campi Mareschalli Joannis Comitissis a Pálffy per Hungariam Generalis Commendantis, Extradedi, vigore cuius praedictus Dominus Stephanus Moriz in suis bonis per Districtus varios in Marmarosh existentibus, sine ullo incommodo degere permittendus est; sit ipsi Etiam liberum per Hungariam, Transylvaniam, partesque iisdem annexas secure ambulandi. In cuius fidem hisce attestor. Signatum in Arce Hust, die 12. May 1711.

Sacrae Caesarae Regiaeque Mayestatis Actualis Colonellus Incliti Regiminis Rabutiani, necnon Confiniorum Polinae et per Marmarosh Commendans

L. B. de Acton...”

Magyar fordításban:

„Mint hogy jelen sorok bemutatója Nemes és Nemzetes Móricz István úr ő Szent Felsege iránt a hűségesküt előttem letette, és ugyanazon ő Felsegének kegyébe jött Huszt erődjéből, — ahol parancsnok volt — azért kiadtam részére azt az oltalomlevelet, addig, amíg azt a továbbiakban Méltóságos Pálffy János gróf tábornagy, a Magyarországra kinevezett egyetemes főparancsnok meg nem erősíti; amely levél alapján nevezett Móricz István Úrnak meg kell engedni, hogy Máramaros megye különböző kerületeiben levő javain minden kellemtelenség nélkül élhessen és szabadon járhasson Magyarországon,

⁷⁵ Ertisd: a hozzájuk beosztott esküdttárssal.

⁷⁶ Arch. Rákocziánium... VIII. 443. o.

⁷⁷ Latin szövegét közli Szilágyi István a Magyar Történelmi Tár 1860. évf. 214. o.

Erdélyben és az ezekhez csatolt területeken. Mindennek hitelét ezen-
nel bizonyítom. Kelt Huszt várában 1711. május 12.

Ó császári és király Felségének valóságos Ezredese a dicső Ra-
butin ezredben, továbbá Lengyelország határainak és Máramaros-
nak parancsnoka,

bárá Acton . . .”

A történeti képhez tartozik, hogy Huszt kapitulációja után pár napra
— május 15-én — megadta magát Ungvár is, hol Ebeczky István pa-
rancsnokolt, majd utolsóként, június 23-án Munkács vára Sennyey Ist-
ván kapitánysága alatt. Ezzel fejeződött be végleg II. Rákóczi Ferenc
szabadságharca, melyben Móricz István zászlóbontástól — zászló le-
tételéig hűséggel és becsülettel részt vett.

*

Kilétére nézve a genealógiai szakirodalom nem nyújt elfogadható
adatokat. *Nagy Iván* 1860-ban megjelent közismert művében (Ma-
gyarország Családai VII. 609. o.) nem említi névvel, csak Szilágyi Ist-
ván közlésére hivatkozva mondja, hogy a tokaji donációra és a vár
feladására vonatkozó levelek a técsői Móricz család tulajdonában
vannak. *Kempelen Béla*: Magyar Nemes Családok című lexikális ki-
adványa (VII. 275. o.) anakronisztikus módon egy 1638-ban élt Móricz
Istvánnal azonosítja. Hamis úton jár kilétét illetően *Móricz Lajos*
is, „A técsői Móricz család története” című 1930-ban megjelent fü-
zetkékjében, amelyben — a levéltári és anyakönyvi adatokat nem ismerve — a család egy 1689-ben született és a szabadságharc kitörése
éveiben a nagyenyedi református kollégiumban tanuló tagját teszi
meg várkapitánynak.

Az 1711. május 12-én kelt „*Salvus Conductus*”, valamint a család ke-
zén öröklődött oklevelek kétségtelen bizonyítékai, hogy Móricz István
huszti kapitány a Máramarosban birtokos técsői Móricz családba tar-
tozott. Az ismert évszámok és családi adatok egybevetése alapján
legvalószínűbb, hogy azonos volt azzal a técsői Móricz Istvánnal, aki
— mint Teleki Mihály máramarosi jószágainak igazgatója —⁷⁸ 1675-
ben Apafi Mihály fejedelemtől címeres nemeslevelet szerzett, és 1684-
ben Máramarosban főszolgabíró volt. Mint kuruc érzelmű szegényebb
nemes kerülhetett — a császári csapatok 1685. évi máramarosi bevo-
nulása után — a munkácsi várba, Zrínyi Ilona idejében. 1640—45
közül születhetett Técsőn. Elhalálzásának ideje ismeretlen. Szülei:
Móricz István Técső mezőváros főbírája (1651, 1666) és Técsői Jakab
Ilona voltak

⁷⁸ Lásd: *Nagy Iván*: Magyarország Családjai. VII. Pest. 1860., 609. o.